

típusa van: „összefoglaló: ez a szöveg invariáns szemantikai mély struktúráját írja le; *integratív*: ez szemantikai felszíni struktúrákat hoz létre, továbbá a szöveg motivációit is megmutathatja, olyan kontextuális elemeket emelve be magyarázatként, melyek a szövegre nézve informatívak” (205, a szerző kiemelései). Ezt követően tér rá azután Maár Judit a tágabban értelmezett, filozófiai nézőpontú szemiotika képviselőjeként számon tartott Eco munkásságának tárgyalására. Eco szerint, aki Segrével ellentétben a Peirce-i hagyományokhoz kapcsolódik, a szemiotika legáltalánosabb értelemben vett funkciója az, hogy „a társadalom, a kultúra valamennyi jelenségét jelként, s valamennyi folyamatát kommunikációként értelmezze” (207), egyfelől zárt, másfelől nyitott struktúrákkal operálva. A struktúra nála episztemológiai kategória, melynek segítségével az invariáns tényezők feltárhatók, és pedig a véglegesség igénye nélkül, mert véglegesnek tekinthető, univerzális alapstruktúra nem létezik, hiányzik. A szemiotikai nézőpont ebben az értelemben színeződik át nála is strukturalista és diakrón aspektusokkal. Esztétikai és irodalomkritikai nézeteit illetően Eco egyrészt elutasítja a művészet mindenfajta intuitív értelmezését, másrészt a kritika feladatának azt tartja, hogy leírja azokat a modelleket, „amelyek alapján az adott mű felépül” (210), harmadrészt a műalkotást különféle információs szintekből felépülő rendszerként értelmezi, mely szintek közül a konnotatív a prioritás, „mivel ez biztosítja a műalkotás többértelműségét, nagyfokú informatívását, azaz a végtelen számú interpretációk lehetőségét” (211).

Befejezésül a *Bevezető*ben foglaltakkal kapcsolatban szeretnénk két megjegyzést tenni. Az egyik az, hogy az előadások/tanulmányok tanúsága szerint a konferencia a „tudományos színvonalú ismeretterjesztés”-nél lényegesen magasabb színvonalon tett eleget a szervezők célkitűzésének, a másik az, hogy megítélésünk szerint nemcsak maga a konferencia, hanem a dokumentumaként megjelent tematikus szám is igazi ösztönzője lehet a verbális objektummal mint szöveggel és/vagy az irodalommal mint szöveggel foglalkozó szakemberek, műhelyek stb. közötti további „közlekedés”-nek és „közeledés”-nek, szerencsés esetben talán új csoportosulások létrejöttének is.

Benkes Réka

Szili József (szerk.): A strukturalizmus után. Érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalomelméletben

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 346 p.

Irodalomelméleti kézikönyv vagy napjaink irodalomelméleti törekvéséről átfogó képet adó tanulmánykötet *A strukturalizmus után* címmel Szili József szerkesztésében megjelentetett kötet?

Ez is, az is; mindkettő — válaszolhatnánk rá az „értékpluralitás” s a „folyamatszerűség” jegyében —, az irodalmat oktatók és a legújabb irodalomelméleti megközelítésekről tájékozódni akarók nagy öröme.

„Jó-e, ha egy irodalomelméleti kézikönyv nem kézikönyvszerű?” — fogalmazza meg maga a szerkesztő is kétségeit a könyvet bemutató soraiban. „Vagy ez a műfajtalankodás csak az irodalomelmélet hazai és nemzetközi helyzetének képmása, sőt kifejezőeszköze?” — folytatja gondolatait.

Kételemek, kérdések, dilemmák, fogalomtisztázások és bizonytalanságok, problémafelvetések és lehetséges megoldások, különböző nézőpontú elméleti közelítések és távolítások jelzik e „műfajtalankodást” a könyv fejezeteiben.

A kötet szerzői ugyanis, akik egy korszerű irodalomelméleti koncepció, sőt „irodalomelméleti kézikönyv” létrehozását vállalták feladatukul, arra a felismerésre jutottak, „hogy az irodalomelméleti diszciplína a tudományos kutatás területi egységeként számos, önmagában nézve többé-kevésbé koherens és teljes elmélet együttlétét és dialógusát feltételezi. Ami benne »fejlődés«, nem más, mint e dialógusok és viták szintjének emelkedése, elvi megismételhetetlensége” (10).

Irodalomfelfogásunk axiológiai alapjainak átgondolására készítetnek a strukturalizmussal egy időben vagy utána jelentkező szemiotikai és szövegelméleti kutatások, melyek az irodalom fogalmának új értelmezéseit teremtették meg — olvashatjuk Szili József tanulmányában (153). A posztstrukturalista megközelítés a korábbi bizonyosságok helyén újabb kérdésekkel és problémákkal találja magát szemben, melyeknek továbbgondolása újabb kérdésfeltevésig vezet: „Keressük a *modus vivendit* az irodalomtörténet-írás és az irodalomkritika számára, akár annak az elvnek a meghirdetése árán is, hogy az irodalom kutatása csak az önmagukban konzisztens elméletek közötti térben lehetséges” (11) — jelzi a kötet szerkesztője bevezetőjében.

A kötet szerzői az új irányzatok egyéni színezetű kritikai bemutatására, értékelésére vállalkoznak, s ezáltal — szándékuknak megfelelően — érzékelhetik az irodalomelmélet nemzetközi s magyar színterein tapasztalható heterogenitást is.

A könyv egészének szemléletére a nyitottság, az újabb elméleti megközelítéseket befogadni akarás-tudás és továbbgondolás jellemző.

A kötetet nyitó (Bojtár Endre *Az irodalmi mű értéke és értékelése*) és záró fejezete (Veres András *Irodalomértelmezés és értékorientáció*) az érték, értékelés problémáját állítja vizsgálatá középpontjába, az elmélkedés paradoxonait is megmutatva.

„Ha az irodalomtudomány lehetőségeit próbálja valaki végiggondolni — olvashatjuk Bojtár Endre bevezetőjében —, akkor tanácsos az érték és az értékelés kérdésével kezdenie; alighanem ez az a kályha, ahonnan elindulva betáncolhatni legalábbis az irodalomelmélet egész szobáját” (13).

Az érték mibenlétét kereső irodalommagyarozat azonban túllépi az irodalomtudomány határait. S magának a tudománynak és a tudományosságnak a fogalma is gyökeres szemléletváltáson ment át az utóbbi évtizedekben. Fritjof Capra fizikusnak az anyagra vonatkozó alpmeghatározását idézi Bojtár, melynek végkövetkeztetése így hangzik: „A viszonylatok szolgálhatnak minden meghatározás alapjául” (17).

„Más célunk nem lehet az irodalmi műről, annak értékéről és értékeléséről elmélkedve sem — mondja a szerző —, minthogy eljussunk a nem tudás határáig” (19).

Bojtár Endre az irodalmi mű mibenlétének körüljárása után a mű és az olvasó találkozásának lépéseit, fázisait veszi szemügyre; s „az élménycsúszda három szakaszát”-t járhatjuk végig a szerzővel együtt, hogy az irodalmi műalkotás értékének közelébe férközhessünk.

Veres András szerint „nyitottság és értékpluralitás — különböző, egymással versengő értékfelfogások együttélése — jellemzi a modern társadalmakat” (243). „A nyitottság és az értékpluralitás meghatározónak mutatja az értékelő nézőpontjának, az értékelés kontextusának és az alapjául szolgáló értékrendszernek a szerepét” (244).

A szerző tanulmányából képet kapunk az értékfilozófia, az irodalomtudomány és

az értékszociológia kialakulásáról, történetéről, s megismerkedhetünk a magyar értékku-
tatás előzményeivel és hatvanas-hetvenes évekbeli kibontakozásával, érték- és befoga-
dásvizsgálatainak eredményeivel. A mű értékalakzatainak vizsgálatakor hangsúlyozza a
jelentés és az értékorientáció szerves kapcsolatát. A nyelvileg kifejezett értékek egyúttal
jelentések is. „A jelentést jelentősége avatja értékké” (288). Az irodalmi műben megje-
lenő értékek pedig *tematikusak, modálisak és poétikaiak* lehetnek értékfunkciójukat
tekintve. A *metaértékek* már a szövegen kívülre vezetnek, „esztétikai tapasztalatunk
egészében, az irodalomról-művészetről nyert ismereteink összességében” konstituáló-
dnak. Olyan értékek, melyek alapján a műalkotás *irodalmiságát, igazságát és esztétikai
értékességét* minősíthetjük.

Horváth Iván *A három verselmélet* című tanulmányában az irodalom kutatásában
három, egymással felelő-vitázó módszerrel foglalkozik: a verset költészetnek tekintő
transzcendens módszerrel Marót Károly és József Attila költészettana alapján, a „vers
nyelv” tézisést hirdető transzcendenciaellenes megközelítéssel (a generatív verstan ígére-
tével) s a transzcendencia nélküli (a vers irodalom) verskutató módszerrel, az István
Frank nyomán kibontakozó leltározó iskolával. A szerző e harmadik „valóban imma-
nens” módszer meggyőződéses híve; „amikor a kutató egészen személytelenül — akár
általá ismeretlen nyelvű, de mindenesetre jól repertorizált irodalmi anyagon — dolgozik,
és úgy jut érvényes következtetésekre (...) Hiába félnek sokan az igazi immanencia kor-
szakától, az közvetlenül előttünk áll, még akkor is, ha az egyedüli igazi immanencia a
hozzá nem értésig fokozott személytelenség (Az illetékesség nem egyéb, mint a meta-
fizikára való képesség: a szóban forgó dolgot valami merőben mással kötjük össze)”
(107—108) — állítja Horváth Iván.

Szegedy-Maszák Mihály: *Az irodalmi mű alaktani hatáselemelése* című tanulmá-
nyában a jelentésszintek és formateremtő elvek elkülönítésére tesz kísérletet. A kisebb
egységektől a nagyobbak felé haladva vizsgálja a retorikai, morfológiai, szintaktikai és
szemantikai alakzatokat, a Bahtyin által ismertté vált kronotoposzokat, melyek a néző-
pont és a beszédhelyzet közvetítésével már fontos szerepet játszanak a történetnek cse-
lekményé szerveződésében, az irodalmi mű legnagyobb egységében.

„A művek megértése föltételezi — vallja a szerző —, hogy az olvasó figyelme ál-
landó mozgásban van számára ismert és ismeretlen alaktani konvenciók között (...) va-
lamely szöveg csakis akkor keltheti irodalmi műalkotás hatását, ha szabadon érvénye-
sülhet különböző alaktani képződmények kölcsönhatása, mert a konvenciók nem zárják
ki kölcsönösen egymást, de párbeszédet folytatnak egymással a megértés lezáratlan tör-
téneti folyamatában” (152).

Szili József *Az irodalom mint folyamat* című tanulmányában az irodalomelmélet
három problémakörére irányítja a figyelmünket, amelyben a folyamatként való megkö-
zelítés elve hatékony lehet.

„Az irodalmi mű folyamatszerűsége a recepcióesztétika és a modern hermeneutika
dialogicitás elvével összhangban került előtérbe a posztstrukturalista irodalomelméleti
gondolkodásban (...) Igazán hatékony, termékeny kritikai elméletté a francia szemioló-
gia körében vált ez a gondolat” (161) — olvashatjuk a tanulmányban.

Az öntörvényű irodalomfejlődés rendszere az „irodalmi folyamat” pedig az orosz
formalisták és a cseh strukturalisták körében vált önálló elméleti tárgyává.

Az irodalomfogalom változása, pluralitása igazolni látszik az irodalomfolyamatok
létezését is. Napjaink fő tendenciája ezért próbája az irodalmat és jelenségeit folyamat-

szőrőségükben megragadni. „Az irodalmiság mai elgondolására, úgy látszik, már hatni kezd az *esztétikai meg nem különböztetés* Gadamer által hangsúlyozott minősége (...) Ez a műközpontú szemlélet esztétizmusának feloldását jelenti a befogadó alkotói részvételével a szövegértelmezésben és a szöveg értékékképzésében” (197) — összegzi gondolatait a szerző.

A *beszédaktus-elmélet és az irodalomelmélet* összekapcsolásának lehetőségeit vizsgálja Kálmán C. György tanulmányában.

„A hetvenes évek eleje óta egyre több irodalomelméleti szakmunka és tanulmány utal a beszédaktusok elméletére, amely a nyelvtudomány és a (nyelv)filozófia keretei között alakult ki” (199) — állapítja meg a szerző.

A beszédaktus-elmélet a szöveg kommunikációs funkciójára irányítja a figyelmet. A műelemzésben is használhatók az elmélet kategóriái. Az irodalmi szöveg jelentésének megközelítésében — a tanulmányíró állásfoglalása szerint — elsősorban a kontextualizmus elmélete s vizsgálati módszere gyümölcsöző.

„Az irodalom beszédaktus-elméleti megközelítése nem tekinthető másnak, mint egy új, kialakulóban lévő (és folyton újra felbomló?) szemléletmód példájának (...)” (237) — összegzi a szerző gondolatait tanulmánya végén.

A *strukturizmus után* című könyv érdekes, gazdag ismeretanyagot tartalmazó tanulmánykötet, mely napjaink irodalomelméleti tapasztalatait, kérdéseit-kétségeit tárja föl. Gazdag nemzetközi bibliográfia, valamint név- és tárgymutató zárja a kötetet, mely a szakmunka kézikönyvszerű használatát is lehetővé teszi.

Pappné Nagy Éva

**Békési Imre: Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése.
Egy modell az argumentatív szövegtípus tanulmányozásához
JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 188 p.**

Ebben a könyvben Békési Imre kutatásai több mint két évtizedes múltra visszatekintő eredményeinek sajátos, szintézis igényű bemutatását nyújtja. Munkája egyrészt a legjobb hazai hagyományokat — többek között a Deme László, Károly Sándor, Kiefer Ferenc, Bánréti Zoltán nevével fémjelezhetőket — a legkorszerűbb külföldi vizsgálati szempontokkal — a Petőfi S. János, Georg H. von Wright, H. P. Grice, K. Dorfmueller-Karpusa és mások nevéhez köthetőkkel — organikusan ötvözni tudó koncepciója, másrészt metodológiájának és eredményeinek perspektivikus jellege révén méltán tekinthető a hazai szövegkutatás új állomásának.

A könyv tárgya a szövegmondatok és a szöveg közé eső nyelvhasználati egységek, közelebről az oppozicionális — *de ... mert, de ... (te)hát, de, bár, mert bár* és *de hisz-féle* — konstrukciótípusok, melyek leggyakrabban argumentatív szövegekben fordulnak elő, de szépirodalmi alkotásokban is fellelhetők, komplex szemiotikai elemzése, interpretációja. Egyfelől a szóban forgó nyelvhasználati alakulatok konfiguracionális, relacionális és részben kompozicionális organizációformáinak vizsgálata, másfelől az ezekhez az organizációformákhoz hozzárendelhető inferenciális, preszuppozicionális, illetőleg kompletív információk kapcsolatainak feltárása.